

ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО МОНІТОРИНГУ В КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

У статті розглядається сутність об'єкта кримінологічного моніторингу в контексті діяльності державної кримінально-виконавчої служби України.

Під кримінологічним моніторингом запропоновано розуміти форму кримінологічної діяльності, спрямовану на оптимізацію системи протидії злочинності, що полягає у безперервному спостереженні за злочинністю та пов'язаними з нею явищами, виявленні характеру, тенденцій і закономірностей в їх розвитку, обробленні, узагальненні, оцінці отриманої інформації.

Встановлено, що для проведення кримінологічного моніторингу вкрай важливо визначитись із його об'єктом, адже у іншому випадку така діяльність може стати хаотичною та не призведе до суспільно корисних результатів.

Наголошено, що об'єктом кримінологічного моніторингу в контексті діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України можуть виступати: встановлення об'єктивної і повної оцінки сформованої криміногенної обстановки в установах виконання покарань, проведення моніторингу всіх успішно реалізованих і «провальних» раніше діючих концепцій з роботи Державної кримінально-виконавчої служби в контексті запобігання кримінальним правопорушенням; здійснення моніторингу ефективності роботи Державної кримінально-виконавчої служби України в питанні протидії злочинності для того, щоб розкрити найбільш типові та поширені помилки у цій сфері, які також впливають на загальний стан проблеми тощо.

Ключові слова: кримінологічний моніторинг, об'єкт моніторингу, моніторинг криміногенної обстановки, злочинність, протидія злочинності, профілактика, кримінологія.

В статье рассматривается сущность объекта криминологического мониторинга в контексте деятельности государственной уголовно-исполнительной службы.

Под криминологическим мониторингом предложено понимать форму криминологической деятельности, направленную на оптимизацию системы противодействия преступности, заключающуюся в непрерывном наблюдении за преступностью и связанными с ней явлениями, выявлении характера, тенденций и закономерностей в их развитии, обработке, обобщении, оценке полученной информации.

Установлено, что для проведения криминологического мониторинга очень важно определиться с его объектом, ведь в противном случае такая деятельность может стать хаотичной и не приведет к общественно полезным результатам.

Отмечено, что объектом криминологического мониторинга в контексте деятельности Государственной уголовно-исполнительной службы Украины могут выступать: установление объективной и полной оценки сложившейся криминальной обстановки в учреждениях исполнения наказаний, проведение мониторинга всех успешно реализуемых и «провальных» ранее действовавших концепций работы Государственной уголовно-исполнительной службы в контексте предотвращения уголовных правонарушений; осуществление мониторинга эффективности работы Государственной уголовно-исполнительной службы Украины в вопросе противодействия преступности для того, чтобы раскрыть наиболее типичные и распространенные ошибки в этой сфере, также влияющие на общее состояние проблемы и т.д.

Ключевые слова: криминологический мониторинг, объект мониторинга, мониторинг криминальной обстановки, преступность, противодействие преступности, профилактика, криминология.

The article considers the essence of the object of criminological monitoring in the context of the activity of the state penitentiary service of Ukraine.

Criminological monitoring is proposed to mean a form of criminological activity aimed at optimizing the system of combating crime, which consists in continuous monitoring of crime and related phenomena, identifying the nature, trends and patterns of their development, processing, generalization, evaluation of information.

It has been established that it is extremely important to determine the object of criminological monitoring, because otherwise such activities may become chaotic and will not lead to socially useful results.

It is emphasized that the object of criminological monitoring in the context of the activities of the State Criminal Executive Service of Ukraine can perform: the establishment of an objective and complete assessment of the formed criminal situation in penitentiary institutions, monitoring all successfully implemented and "failing" previously operating concepts on the work of the state Criminal executive service in the context of prevention of a criminal offense; Implementation of the effectiveness of the State Criminal-Executive Service of Ukraine in the case of counteraction to crime in order to reveal the most typical and common mistakes in this area, which also affect the general condition of the problem, etc.

Key words: *criminological monitoring, object of monitoring, monitoring of the criminogenic situation, crime, counteraction to crime, prevention, criminology.*

На сьогоднішній день питанню кримінологічного моніторингу приділяється підвищена увага з боку вітчизняних науковців. Це і не дивно, адже, як зазначають Ю.В. Орлов та Д.М. Миронюк, обраний курс на розбудову правової, соціальної, демократичної держави України в контексті приєднання до європейського цивілізаційного поступу висуває перед українським суспільством якісно нові орієнтири та принципи в своїй організації на базі рівності, гуманізму, справедливості та безпеки. Серед найбільш гострих проблем, які блокують прогресивні трансформації практично в кожній сфері суспільних відносин, зостаються високий рівень злочинності, її несприятлива структура й динаміка, а також низька ефективність антикримінальної діяльності. В характеристиці останньої на особливу увагу заслуговує проблема правового регулювання у сфері протидії злочинності, зокрема, його кримінологічної ефективності, адаптивності до умов здійснення. В контексті інтенсивної соціодинаміки практично за всіма її параметрами – від політичних, економічних до культурно-психологічних, етичних – трансформаційні процеси у правовій системі в цілому виявляються своєрідним фактором ризику. На думку багатьох учених-правників, правове регулювання в Україні характеризується певною безсистемністю та конфліктністю. Правові помилки, допущені у процесі позитивно-правової нормотворчості, а також відсутність вчасного корегування нормативно-правових актів з метою приведення їх у відповідність зі сформованими запитами, тенденціями розвитку в тій чи іншій кримінологічно значущій сфері суспільних відносин, можуть посилити соціальну напруженість, створити можливості для зловживання правом, спричинити дисфункцію окремих елементів кримінально-превентивної діяльності та набуті, таким чином, криміногенно небезпечного характеру. Відтак, постає необхідність у формуванні дієвих інструментів контролю за кримінологічною ефективністю юридичних чинників механізму протидії злочинності [1, с. 162].

Для реалізації даної мети прийнято використовувати кримінологічний моніторинг, ефективність якого прямо залежить від правильно визначеного об'єкта.

Зауважимо, що питанню кримінологічного моніторингу приділяли та приділяють увагу такі вітчизняні вчені, як О. М. Бандурка, О. О. Білоусова, І. Г. Богатирев, О. Ю. Бусол, В. М. Бесчастний, Є. М. Блажівський, В. І. Борисов, А. А. Вознюк, В. К. Гришук, О. М. Джужа, А. О. Джужа, О. О. Дудоров, О. С. Іщук, А. В. Коваленко, І. М. Копотун, В. М. Куц, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, Д. М. Миронюк, С. А. Мозоль, Ю. В. Орлов, В. В. Сазонов, А. А. Сердюк, Д. М. Тичина, В. В. Сокуренок, А. Є. Фоменко, П. Л. Фріс, В. В. Шаблистий, О. Ю. Шостко, Н. М. Ярмиш та ін.

Не дивлячись на це, на сьогоднішній день на науковому рівні не проводились дослідження об'єкта кримінологічного моніторингу в контексті діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України.

Метою цієї статті є дослідження об'єкта кримінологічного моніторингу в контексті діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України.

На сьогоднішній день під кримінологічним моніторингом можна розуміти форму кримінологічної діяльності, спрямовану на оптимізацію системи протидії злочинності, що полягає у безперервному спостереженні за злочинністю та пов'язаними з нею явищами, виявленні характеру, тенденцій і закономірностей в їх розвитку, обробленні, узагальненні, оцінці отриманої інформації.

Варто зауважити, що багатьох джерелах права та наукових працях замість категорії «кримінологічний моніторинг» використовується поняття «моніторинг криміногенної ситуації». Моніторинг криміногенної ситуації являє собою інтегровану, змінювану сукупність характерних матеріальних, психологічних, інформаційних та інших факторів, яка сформувалась на момент вчинення злочину і яка обумовлює прийняття відповідних рішень і вибір способу дій суб'єктів. Вона обумовлює своєрідність механізму злочинної поведінки через те, що акумулює різні за обсягом та джерелами походження інформаційні потоки [2, с. 342].

Таким чином, під моніторингом криміногенної ситуації можна розуміти систему постійного спостереження, змістом якої є збирання, аналіз та оцінка факторів, що формуються на момент вчинення кримінального правопорушення. Як і кримінологічний моніторинг, моніторинг криміногенної ситуації має на меті підвищення ефективності протидії злочинності.

З викладеного слідує, що моніторинг криміногенної ситуації та кримінологічний моніторинг – доволі схожі, проте не тотожні поняття. Враховуючи обсяги інформації, що досліджується під час їх проведення доцільно розглядати дані поняття в якості частини та цілого (кримінологічний моніторинг більш широке за обсягом поняття, що охоплює моніторинг криміногенної ситуації).

У даному випадку актуальними вбачаються роздуми Є.М. Блажівського, який поділяє думку інших кримінологів [3, с. 409] про те, що кримінологічний моніторинг включає:

- 1) визначення теоретичних понять, цілей і завдань, методів дослідження;
- 2) соціальну ситуацію в регіоні, методику визначення рівня й тенденцій її зміни;
- 3) кримінальну (або ж криміногенну – прим.) ситуацію (кримінологічні характеристики причинного комплексу злочинності; характеристики системи запобіжного впливу) [4, с. 99].

Запропонований умовивід яскраво демонструє співвідношення кримінологічного моніторингу та моніторингу криміногенної ситуації в якості цілого та частини.

Як було сказано вище, для проведення кримінологічного моніторингу важливо визначитись з його об'єктом. В іншому випадку, така діяльність стає хаотичною, а її аналіз та обробка не принесуть необхідних суспільно корисних результатів.

На думку О.М. Литвинова, об'єктами кримінологічного моніторингу є:

- 1) злочинність в єдності її стану, структури і динаміки; фонові для злочинності явища;
- 2) соціальні наслідки злочинності, її ціна;
- 3) детермінанти злочинності (як наявні, так і прогнозовані);
- 4) ступінь криміналізації суспільства в цілому, а також окремих соціальних груп;
- 5) індивідуальні злочинні прояви в динаміці змін в окремих складових їх механізму залежно від об'єкта посягання, способів, засобів і мотивів вчинення злочину;
- 6) стан протидії злочинності;
- 7) стан і тенденції розвитку науки кримінології [5, с. 374].

Варто зауважити, що запропонований перелік не можна розглядати як вичерпний. Цілком очевидно, що всі види суспільних відносин під впливом часу постійно видозмінюються, а відтак до названих напрямків проведення кримінологічного моніторингу можуть бути включені інші об'єкти. Тому, даний перелік відображає найбільш важливі об'єкти кримінологічного моніторингу, які мають постійно досліджуватись.

Крім того, виокремлені об'єкти є загальними. Водночас, кожен суб'єкт протидії злочинності може визначати більш вузькі об'єкти проведення кримінологічного моніторингу, залежно від специфіки їх діяльності.

Наприклад, О.С. Ішук, аналізуючи наукові засади здійснення кримінологічного моніторингу органами прокуратури, дійшов висновку про те, що він (даний моніторинг) повинен включати аналіз наступних найбільш гострих аспектів криміногенної ситуації: встановлення об'єктивної і повної оцінки сформованої криміногенної обстановки в цілому у державі, з огляду на особливості її характеристик по окремих найбільш кримінально ураженим регіонам; проведення моніторингу всіх успішно реалізованих і «провальних» раніше діючих концепцій та програм державного, регіонального й місцевого рівнів з питань протидії злочинності та запобігання злочинам; здійснення моніторингу ефективності роботи правозастосовної та виконавчої систем

державних органів, що здійснюють кримінально-правову боротьбу зі злочинністю і наслідками злочинності, для того, щоб розкрити найбільш типові та поширені помилки у цій сфері, які також впливають на загальний стан проблеми; моніторинг можливостей та ефективності чинного кримінального покарання за злочини, застосовуваного у поєднанні з наступним комплексом заходів із ресоціалізації, соціально-психологічної адаптації до життя; моніторинг громадської думки, з'ясування ступеня готовності громадянського суспільства надавати допомогу у протидії злочинності, запобіганні злочинам особливо серед підростаючого покоління, можливості вибудовування громадськістю загороджувальних бар'єрів на шляху злочинців; систематичне здійснення моніторингу ефективності діяльності правоохоронних органів для того, щоб вчасно бачити і виправляти допущені помилки, вносити необхідні корективи з метою максимального досягнення поставлених завдань [6, с. 15].

Деякі з перелічених аспектів можуть бути повністю або частково взяті в якості об'єкта криминологічного моніторингу в контексті діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України. Зокрема, такими об'єктами можуть виступати: встановлення об'єктивної і повної оцінки сформованої криміногенної обстановки в установах виконання покарань (саме показники злочинності в пенітенціарних установах можуть виступати в якості основного об'єкта криминологічної діяльності названого суб'єкта протидії злочинності); проведення моніторингу всіх успішно реалізованих і «провальних» раніше діючих концепцій з роботи Державної кримінально-виконавчої служби (як окремо, так і в частині взаємодії з іншими суб'єктами) в контексті запобігання кримінальним правопорушенням; здійснення моніторингу ефективності роботи Державної кримінально-виконавчої служби України в питанні протидії злочинності для того, щоб розкрити найбільш типові та поширені помилки у цій сфері, які також впливають на загальний стан проблеми; моніторинг можливостей та ефективності чинного кримінального покарання за злочини, застосовуваного у поєднанні з наступним комплексом заходів із ресоціалізації, соціально-психологічної адаптації до життя (даний об'єкт є повністю аналогічним з об'єктом криминологічного моніторингу органів прокуратури з огляду на специфіку роботи цих правоохоронних органів); моніторинг громадської думки (може проявлятися як в питанні визначення рівня довіри населення до роботи Державної кримінально-виконавчої служби, так і в зазначеному О.С. Іщуком визначенні ступеня готовності громадянського суспільства надавати допомогу у протидії злочинності).

Запропонований перелік також не є вичерпним. Об'єкт криминологічного моніторингу, що здійснюється Державною кримінально-виконавчою службою України має включати у себе й інші аспекти, що формуються виходячи із завдань запобігання пенітенціарній злочинності у місцях несвободи. Серед них слід виділити:

- 1) виявлення й аналіз явищ, процесів, обставин, які виступають причинами і умовами вчинення кримінального правопорушення у місцях несвободи;
- 2) вивчення чинників, що призводять засудженого до вчинення нового кримінального правопорушення у місцях несвободи;
- 3) встановлення кола осіб, від яких можна очікувати вчинення кримінального правопорушення, і цілеспрямований профілактично-виховний вплив на них;
- 4) усунення або нейтралізацію криміногенних факторів вчинення кримінального правопорушення у місцях несвободи на індивідуальному та регіональному рівні [7, с. 295-296].

Без сумніву, частина з цих завдань входить до складу більш широких об'єктів (наприклад, встановлення об'єктивної і повної оцінки сформованої криміногенної обстановки в установах виконання покарань). Крім того, окремі з цих завдань можна віднести до наслідків проведення криминологічного моніторингу (як, наприклад, усунення або нейтралізація криміногенних факторів вчинення кримінального правопорушення у місцях несвободи на індивідуальному та регіональному рівні). Втім, кожне з цих досліджень входить відносно до тієї чи іншої стадії проведення криминологічного моніторингу та відіграє важливе значення в процесі протидії злочинності.

З викладеного вище випливає, що встановлення об'єкта криминологічного моніторингу – одне з найбільш важливих завдань, що стоїть перед суб'єктом проведення даної форми криминологічної діяльності на підготовчій стадії. Об'єктом криминологічного моніторингу в контексті діяльності Державної кримінально-виконавчої служби можуть виступати встановлення об'єктивної і повної оцінки сформованої криміногенної обстановки в установах виконання покарань; проведення моніторингу всіх успішно реалізованих і «провальних» раніше діючих концепцій з роботи Державної кримінально-виконавчої служби (як окремо, так і в частині взаємодії з іншими суб'єктами) в контексті запобігання кримінальним правопорушенням; здійснення моніторингу

ефективності роботи Державної кримінально-виконавчої служби України в питанні протидії злочинності для того, щоб розкрити найбільш типові та поширені помилки у цій сфері, які також впливають на загальний стан проблеми тощо.

Перспективним напрямком подальших досліджень вважаємо аналіз наукових засад здійснення кримінологічного моніторингу Державною кримінально-виконавчою службою України.

Список використаних джерел:

1. Орлов Ю.В., МIRONЮК Д.М. Кримінологічний моніторинг ефективності правового регулювання як інструмент протидії злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2014. № 6. С. 161-177.
2. Литвинов О.М. Криміногенна ситуація. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016. № 2 (7). С. 342-346.
3. Курченко В.Н. Противодействие незаконному обороту наркотических средств и психотропных веществ: уголовно-правовой и уголовно-процессуальный аспекты. Спб. : Юридический Центр-Пресс, 2003. 427 с.
4. Блажівський Є. М. Моніторинг протидії злочинності. *Право та державне управління*. 2013. № 1 (10). С. 98-101.
5. Литвинов О. М. Моніторинг кримінологічний. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 2 (5). С. 374-375.
6. Ішук О. С. Теоретико-методологічні та практичні засади кримінологічної діяльності органів прокуратури України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2016. 30 с.
7. Богатирьов І.Г., Топчій В.В. Кримінологія : підручник. Київ : ВД Дакор, 2018. 352 с.